

بررسی تأثیر معیارهای کالبدی منظر شهری بر احساس امنیت (نمونه موردی: میادین محله نارمک)

سبا مصطفی؛ آزاده شاهچراغی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه غیرانتفاعی خاتم، sabaamostafae@mail.com

۲. دانشیار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، f inal project ۱۳۹۹@yahoo.com

چکیده

امنیت از مهم‌ترین مباحث برای زندگی مطلوب در شهرها و سرزندگی فضاهای عمومی محسوب می‌شود. عدم احساس امنیت در فضاهای باز عمومی به‌خصوص در محلات مسکونی موجب کاهش سرزندگی این مکان‌ها می‌شود. کالبد شهری تأثیر بسزایی در تأمین امنیت فضاهای شهری دارد که در بسیاری از محلات نادیده گرفته شده است. در این پژوهش هدف، بررسی تأثیر شاخصه‌های کالبد بر امنیت اجتماعی است که میادین محله نارمک به‌عنوان فضاهای عمومی در محور مسکونی موردبررسی قرار گرفته است. روش این پژوهش توصیفی تحلیلی و بررسی کیفی مقاله‌ها در زمینه امنیت فضاهای عمومی است که یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد ویژگی‌های کالبدی در قالب معیارهایی شامل اندازه فضا، فرم فضا، آسایش بصری و آسایش محیطی در محله نارمک به‌خصوص میدان‌های محلی آن از عوامل بسیار مؤثر در بالا بودن احساس امنیت است.

کلیدواژه: معیارهای کالبدی، منظر شهری، امنیت اجتماعی، امنیت شهری

مقدمه

امنیت به‌عنوان یکی از نیازهای اساسی شهروندان در ساختار شهری، به حساب می‌آید؛ چرا که به‌نوعی در برگیرنده‌ی احساس آرامش و آسایش محیطی بوده است. فضای شهری ارتباط زیادی با مردم، محیط زندگی و نقش مهمی در احساس آرامش شهروندان دارد. شهر امن فضایی خالی از هرگونه عامل ناپسند محیطی، عدم آلودگی صوتی، ذهنی، زیباشناختی است و به آسایش نسبی شهروندان و تقویت مشارکت اجتماعی آن‌ها توجه می‌کند (حجازی، ۱۳۹۸: ص ۲). در کنار مفهوم امنیت، "احساس امنیت" مطرح می‌شود. احساس امنیت واکنش عاطفی به جرائم اجتماعی و آسیب‌های فیزیکی و یا واکنش‌های عاطفی و عملی به جرم و بی‌نظمی است که افراد یا اجتماع با آن مواجه‌اند (گرت، ۱۳۸۴: ص ۶۵). یک فضای شهری مناسب تا حد زیادی تأمین‌کننده امنیت و فضای شهری نامناسب از بین برنده آن و زمینه‌ساز انواع آسیب‌ها است. (بیات، ۱۳۸۷: ص ۱). در حال حاضر یکی از مهم‌ترین آسیب‌های شهری محصول آشفتگی و اغتشاش بصری است. در فعالیت‌های روزانه، مردم باید در فضاهای عمومی شهری حضور داشته و آن را تجربه کنند. منظر و سیمای شهری جزء تفکیک ناشدنی فضای شهری است و باید به‌گونه‌ای طراحی شود که احساس امنیت و آرامش را در عابرین و ساکنین ایجاد کند. در واقع امنیت، مفهومی است که باید در سطح شهر توسط منظر شهری، القا شده و آن را نهادینه سازد (شعبان و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۲۶). طراحی و احداث محله‌ی نارمک از اوایل دهه‌ی ۱۳۳۰ آغاز شد. هدف اولیه از احداث این محله، ساخت خانه‌های ارزان‌قیمت برای گروه‌های کم‌درآمد بوده است. در دهه ۸۰، کالبد محله نارمک بر اثر افزایش تراکم ساختمانی به‌شدت دچار دگرگونی گردید. باین‌حال در محله‌ی نارمک تنها عنصر کالبدی میادین است که تحت تأثیر قرارنگرفته و همچنان در تطبیق کامل با طرح اولیه ماند (عزیزی، ۱۳۸۵: ص ۴۱). سؤال‌های اصلی این پژوهش شامل: آیا ویژگی‌های کالبد شهری بر احساس امنیت اجتماعی تأثیرگذار است؟ کدامیک از مؤلفه‌های منظر شهری بر احساس امنیت شهروندان تأثیر بیشتری دارد؟ هدف، بررسی تأثیر کالبد و مؤلفه‌های منظر شهری بر احساس امنیت

اجتماعی است. این پژوهش با شناخت و دسته‌بندی معیارهای کالبدی و مؤلفه‌های منظر شهری، به تأثیر آن‌ها بر امنیت اجتماعی در محدوده مطالعاتی، می‌پردازد.

روش تحقیق

این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و بررسی کیفی مقاله‌ها در زمینه امنیت فضاهای شهری است. گردآوری داده‌ها و اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای و در مرحله بعدی به بررسی نمونه موردی: میدین محله نارمک تهران پرداخته شده است. این تحقیق با استفاده از روش تحقیق کیفی به سه روش مشاهده، بررسی نمونه موردی و استفاده از اسناد و مدارک برای گردآوری داده‌ها و نتیجه‌گیری استفاده شده است.

پیشینه تحقیق

بهمن صحنه و همکاران در مقاله‌ی خود با عنوان "بررسی تأثیرات روانی کالبد و منظر شهری بر جرم‌خیزی نمونه موردی: شهر اسفراین" به شناسایی تأثیرات محیط و کالبد شهر بر جرم از نظر روانی در ناحیه شهر اسفراین پرداخته است. در این راستا معتقد است که بیشترین تأثیر محیطی منفی به ترتیب در خیابان‌های امام رضا، امام خمینی و شیخ آذری این شهر اتفاق افتاده و بیشترین تأثیر محیطی مثبت نیز در خیابان اسفراینی آن است؛ همچنین، بیشترین نوع جرم در نقاط شهری به ترتیب مربوط به نزاع و درگیری، اختلافات خانوادگی، سرقت، قاچاق مواد مخدر و مفساد اجتماعی بوده و سرخوردگی، اصلی‌ترین عامل در ایجاد جرم است.

فاطمه پیری، سعید ملکی در مقاله‌ی خود با عنوان "بررسی احساس امنیت ساکنان در بافت‌های فرسوده‌ی شهری (مورد مطالعه، محله عامری شهر اهواز)" به بررسی احساس امنیت ساکنان محله عامری‌های شهر اهواز پرداخته‌اند. در این راستا معتقد هستند که میان احساس امنیت و سه متغیر «وضعیت کالبدی و کالبدی محله، مشارکت و هماهنگی در برقراری امنیت» و «میزان حضور نیروی انتظامی» رابطه معناداری وجود دارد.

نورالدین عظیمی و همکاران در مقاله خود با عنوان "بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی بر احساس امنیت شهروندان در شهر رشت" به بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی مؤثر بر احساس امنیت در شهر رشت پرداخته است. در این راستا معتقد است مرمت و بهسازی و یا نوسازی مسکن فرسوده در داخل محله‌ها می‌تواند از افت اجتماعی و خروج خانواده‌هایی با سطح درآمدی بالا از محل ممانعت به عمل آورد و به جذب سرمایه‌گذاری بیشتر کمک کند.

هوشنگ ناییبی و مهدی سلیمانی در مقاله خود با عنوان "بررسی رابطه‌ی وضعیت کالبدی-فضایی، جرم و احساس امنیت در فضاهای شهری نمونه موردی: مطالعه‌ی موردی پیاده‌روها در شهر خرم‌آباد" به بررسی رابطه میان کیفیت فضای شهری، جرم و احساس امنیت در پیاده‌روهای شهر خرم‌آباد پرداخته است. در این راستا معتقد است که در مقام مقایسه بین امکان وقوع جرم و کیفیت وقوع جرم رابطه‌ی قوی‌تری با احساس امنیت دارد. جرم و خشونت در کاهش احساس امنیت و حضور در فضاهای عمومی شهری مؤثر است.

ادبیات موضوع

فضای شهری

مفهوم فضای شهری از دیدگاه اندیشمندان شاخه‌های مطالعاتی با توجه به رویکرد آن‌ها به صورت متفاوتی تعریف شده و هر یک از آن‌ها بر جنبه‌های خاصی تأکید دارند. با وجود این در سال‌های اخیر با مطرح شدن فضای شهری به مثابه موضوع میان‌رشته‌ای، چالش‌های جدیدی در جهت پیوند ابعاد مختلف و نزدیک ساختن نظریات صورت گرفته است. فضای شهری به باور اندیشمندان معماری و شهرسازی فراتر از مؤلفه‌های هندسی

و کالبدی است. فضای شهری به ترکیبی اطلاق می‌شود که از فعالیت‌ها، بناهای مختلف فرهنگی، اجتماعی، اداری، تجاری و مانند آن و عناصر و اجزای شهری به صورت آراسته، هماهنگ و واجد نظم و بالطبع بارزش‌های بصری سازمان‌یافته است (اژدر، ۱۳۹۰، ص ۳۵). فضاهای شهری، فضاهایی هستند که با حضور و حرکت شهروندان حیات و قوام می‌یابند؛ حضوری که با فعالیت آن‌ها توأم می‌باشد و پویایی زندگی را به نمایش می‌گذارد (مرتضوی، ۱۳۸۹، ص ۱۲). مفهوم فضای شهری در قالب مفهوم اهداف انسانی-اجتماعی در انطباق با هدف‌های انسانی و فعالیت‌های اجتماعی تعریف می‌شود. فضای شهری به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مفهوم فضا، از مقوله فضا مستثنا نیست. بدین معنی که ابعاد اجتماعی و فیزیکی شهر رابطه‌ای پویا با یکدیگر دارند در واقع فضای شهری مشتمل بر دو فضای اجتماعی و فیزیکی می‌شود. به تعبیر گاتمن محیط مصنوع یک ساخت‌افزار است که در درون آن، نظام اجتماعی به‌مثابه یک نرم‌افزار عمل می‌کند (مدنی‌پور، ۱۳۷۹: ۴۸). شهر ترکیبی از فضاهای خصوصی و فضاهای عمومی است که به‌گونه‌ای پیچیده در یکدیگر تداخل یافته‌اند. تحقیقات و تجارب جهانی صورت گرفته درباره فضاهای عمومی شهری بر این نکته اشترک دارند که فضاهای عمومی شهری می‌بایست مکانی برای تعاملات اجتماعی و زندگی جمعی باشند. فضاهای عمومی را دارای رسالتی برای افزایش سرمایه اجتماعی در جوامع، در بستر تعاملات و مراودات اجتماعی می‌دانند که می‌تواند بستری برای توسعه و شکل‌گیری هویت فردی و اجتماعی باشند.

منظر شهری

منظر شهری سطح تماس انسان با پدیده شهر و ابزاری است که به‌وسیله آن می‌توان شهر را به‌مثابه یک متن قرائت کرد؛ همچنین منظر شهری را می‌توان نظامی از دال‌ها قلمداد کرد که بر مجموعه‌ای از مدلول‌ها دلالت دارد منظر شهری یک پیام‌رسان و راوی است (گلکار، ۱۳۸۵؛ ص ۳۵). منظر شهری واقعیتی عینی است که در مشاهده هر فرد به دیده می‌آید؛ به‌عبارت‌دیگر توصیفی است از واقعیت موجود کالبد یک شهر که این توصیف فارغ از تصویری است که به‌واسطه تجربیات فرد مشاهده‌کننده در ذهن او نقش می‌بندد (محمودی، ۱۳۸۵، ۵۸). منظر شهری خوب می‌تواند رقایتی شهرها را افزایش دهد. منظر هر شهر بسیاری از نانوشته‌های حیات اجتماعی را در خود جای داده است (مدنی‌پور، ۱۳۸۵، ۶۲). شکل شهر نیز در لایه منظر شهری به کیفیتی مستقیماً محسوس تبدیل می‌شود. یعنی منظر شهر عینیت قابل ادراک و فضای مورد ادراک ما از واقعیت موجود شهر پیرامون ماست (حبیب، فرح، ۱۳۸۵). راسکین آ نیز معتقد است منظر شهری بیش از یک مسئله برنامه‌ریزی و طراحی شهری است و در درجه نخست مسئله ارزش‌ها، اهداف انسانی و به رسمیت شناخته شدن مسئولیت‌های اجتماعی توسط آحاد جامعه است (گلکار، کوروش؛ ۱۳۸۵). منظر شهری کلیه اطلاعات موجود از فضا است که توسط حواس قابل دریافت بوده و در فرآیند ادراک پردازش می‌گردد. اطلاعاتی از قبیل فرم، عملکرد و معنای فضا (پاکزاد، جهان‌شاه، ۱۳۸۵). بررسی جداگانه سه بعد معنایی، عملکردی و کالبدی (فرمی) شهر نشان می‌دهد که سابقه مطالعات و برنامه‌های توسعه شهری عمدتاً معطوف به دو بعد عملکردی و کالبدی آن است. آنچه به‌عنوان بعد معنایی شهر مورد توجه بوده بیشتر معطوف به حفظ نمادهای تاریخی یا وجه کالبدی غالب بوده و نتوانسته مؤلفه‌های به وجود آورنده معنای شهر را به‌دقت تشخیص دهد (منصوری، ۱۳۸۹؛ ص ۳۲).

جدول ۱ ابعاد و عوامل تشکیل‌دهنده منظر شهری

عناصر منظر	نظریه‌پرداز
عوامل کالبدی، عوامل غیر کالبدی و فعالیت‌های انسانی	مصطفی‌بهزادفر
فرم، عملکرد و معنا	جهان‌شاه پاکزاد
زیباشناختی، فرهنگی هویتی، عملکردی	امیر منصوری
ادراکی، فیزیکی و عملکردی	کویین لینچ

^۱ جان گاتمن نویسنده، پژوهشگر و روانشناس آمریکایی است.
^۲ جان راسکین (۱۸۱۹ فوریه ۸-۱۹۰۰ ژانویه ۲۰) منتقد هنر انگلیس

امنیت

امنیت به‌عنوان یکی از نیازهای اساسی شهروندان در ساختارهای شهری به شمار می‌رود؛ چرا که به‌نوعی سبب احساس آرامش و آسایش محیطی است. مفهوم امنیت در هنگام ادراک، دارای ابعاد ذهنی و عینی می‌باشد، به‌گونه‌ای که واقعیت‌های موجود در این زمینه، که معمولاً با اعداد و ارقامی مربوط به میزان وقوع جرم و جنایت بیان می‌شوند، همیشه در تطابق کامل با میزان احساس امنیت ساکنین نیست. در فضاهای شهری احساس امنیت شهری به این معناست که شهروندان بتوانند آزادانه حرکت کنند، با یکدیگر ارتباط بگیرند و به فعالیت‌های اجتماعی بپردازند، بدون آنکه تهدید شوند یا با خشونت و آزار و اذیت جسمی و روحی یا نابرابری جنسی مواجه شوند. احساس امنیت به معنای آسایش ذهنی شهروندان از مال، جان و ... است که باثبات بودن جامعه محصول قانونمندی و امنیت است. در طبقه‌بندی نیازها که توسط مازلو^۱ به انجام رسیده است، امنیت پس از نیازهای زیستی به‌عنوان دومین طبقه از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین نیازها معرفی شده است (عزیزی و شعبان جولان، ۱۳۹۳؛ ص ۷۹۲). امنیت به مفهوم رهایی از ترس و خطر و احساس دوری از هرگونه تهدید است امنیت، به این معنا پیوند عمیقی با ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه دارد (حیدری و آقایی، ۱۳۹۳؛ ص ۴۵). در بیان امنیت شهری جین جیکوبز، نظریه‌پرداز بزرگ شهری، در تعریف امنیت شهری، به تعامل فضای فیزیکی و فرآیندهای اجتماعی توجه نموده و فعال بودن فضا به‌عنوان عاملی در ایجاد یک محیط امن و موفق تأکید شده است. وی ایجاد حرکت، استفاده از سطح خیابان و فعالیت‌های خیابانی را به‌عنوان مؤلفه‌هایی در جهت ساختن یک محیط خوب شهری تبیین می‌کند. امروزه با اهمیت اصطلاح امنیت کالبدی، می‌توان آسایش، آرامش و احساس رضایتی که شهروندان در نتیجه‌ی افزایش کارایی و مطلوبیت محیط و کالبد به دست می‌آورند را با برنامه‌ریزی دقیق، طراحی سنجیده و نظارت کافی در فضای شهری به دست آورد (حسینی، فرزانه؛ ۱۳۸۷). احساس امنیت محصول تأثیرات ذهنی و روانی انسان از محیط است. عدم رضایت شهروندان از محیط‌های زندگی‌شان سبب واکنش‌های مختلفی می‌شود. اولین واکنش، تلاش برای تغییر محیط و دومین واکنش سازگاری با محیط است؛ واکنش دیگری که باعث کاهش تعلق به مکان می‌شود، گسست از محیط است. بدین ترتیب می‌توان شاخص‌هایی را برای احساس امنیت به دست آورد که آن‌ها به شرح زیر است:

جدول ۲ شاخص‌های احساس امنیت

شاخص‌های سنجش امنیت	
وجود محیط‌های ایمن سبب جذب و تشویق حضور هرچه بیشتر شهروندان خواهد شد؛ لذا به دنبال آن شاهد افزایش سطح تعاملات اجتماعی و کاهش احساس ناامنی هستیم.	جاذب بودن محیط
آشنا بودن فضا و نداشتن حس غربت که موجب ترس و اضطراب می‌شود در تقویت احساس امنیت ذهنی فرد نقش مهمی را دارد به‌علاوه زمینه ذهنی مثبت یا منفی به یادمانده از فضا در احساس درک شده نسبت به فضا تأثیرگذار می‌باشد.	آشنا بودن فضا و شهرت آن
مسئله مراقبت طبیعی اجتماعی نیز همانطور که در نظریه چشم‌های خیابان جین جیکوبز نیز اشاره شده است از عوامل اجتماعی تأثیرگذار در احساس امنیت است که بر فرایند نظارت و کنترل فضا دلالت دارد. البته این نظارت در قالب نظارت مصنوعی دوربین‌های مدار بسته نیز قابل انجام است.	نظارت اجتماعی

^۱ روانشناس انسان‌گرای آمریکایی

<p>خلق محیط‌هایی با وضوح یا خوانایی آشکار چشم‌انداز شهری باید نقطه توجه مهمی باشد.</p> <p>بنابراین شهرهایی که در آن‌ها پنج عنصر خوانایی راه، لبه، محل، گره، نشانه آشکار داشتند، ارائه‌دهنده حظ بصری بیشتر، امنیت احساسی و ژرفای افزایش یافته بالقوه و تراکم تجربه انسانی بودند.</p>	<p>وضوح یا خوانایی</p>
<p>هنگامی که در محیط روابطی قاعده‌مند وجود نداشته باشد و در مکانی ازدحام جمعیت بالاتر ایجاد شود خود یکی از عوامل ایجاد حس ناامنی محسوب می‌شود.</p>	<p>تراکم جمعیت</p>
<p>تعلق واحساسات منبعث شده از آن‌هم بعد اجتماعی دارد و هم بعد کالبدی که در فرایندهای اجتماعی و ذهنی در ایجاد حس تعلق بیش از کیفیت کالبدی تأثیرگذار و واجد اهمیت می‌باشد.</p> <p>داشتن تصویر ذهنی کامل از پدیده فضایی به‌منزله ادراک منطقی آن و در صورت استمرار، موجب احساس امنیت، آسودگی خاطر و اعتمادبه‌نفس و تطبیق‌پذیری و سازگاری با فضاست.</p>	<p>حس تعلق</p>

تصویر ۱ سلسه مراتب نیازهای انسان از نظر مازلو

مفهوم امنیت اجتماعی در ارتباط با ویژگی‌های کالبدی فضای شهری

امنیت شامل سه لایه اصلی است که عبارت‌اند از: امنیت فردی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی. در این پژوهش منظور از امنیت، همان امنیت اجتماعی است. کالبد فضاهای باز عمومی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث طراحی شهری، باید بتواند نیازها و توقعات استفاده‌کنندگان را برآورده‌اند و اگر نتیجه‌ی کار طراحی شهری نتواند نیاز به امنیت استفاده‌کنندگان از فضاها را ارضا کند، فضاهایی در شهر خلق می‌شوند که مردم در آن‌ها احساس امنیت نمی‌کنند و زمینه‌ی بروز رفتارهای ناهنجار و جرایم شهری فراهم می‌شود. (اکبری و پاک بنیان، ۱۳۹۱؛ ص ۵۵). محصول احساس امنیت در منظر شهری بیشتر در برگرفته ادراک معنایی و مطلوبیت از فضا است که می‌توان ارتباط بین پدیده‌ها با انسان را مورد مطالعه قرار داد. منظر شهری به دلیل ویژگی عینی-ذهنی بودن، امکان بررسی و سنجش مستقیم و مداخله را به طراحان می‌دهد. رعایت تناسبات بصری و انسانی در مقیاس فضا، باعث هماهنگی و ایجاد نظم شده که سبب ایجاد آرامش و احساس امنیت در فضا می‌شود. (پاکزاد، ۱۳۸۵؛ ص ۵۴). کالبد تأثیر بسزایی در افزایش یا کاهش احساس امنیت شهری در محیط دارد. جیکوبز عواملی چون مکان‌های پر نور و پر رفت‌وآمد که دارای چشمان مراقب بوده و مشارکت مردم زیاد باشد را در شکل‌گیری محیط شهری امن، مؤثر (کلاتنری، ۱۳۸۰؛ ص ۳۱).

جرم و فضای امن شهری

جرم یک رفتار ناهنجار است که در علوم رفتاری در مورد آن مطالعه می‌شود. امنیت در مقابل جرم است که در فضاهای شهری یکی از کلیدی‌ترین ویژگی‌های فضای باکیفیت محیطی و همچنین فضاهای اجتماع‌پذیر شهری می‌باشد. عوامل مختلفی از جمله عوامل محیطی، اجتماعی فرهنگی و حتی اقتصادی در فضای شهر تأثیرگذار است. البته ذکر این نکته ضروری است که مفهوم احساس امنیت در فضا با میزان ارتکاب جرم در همان فضا ممکن است متفاوت باشد. شهروندان ممکن است به دلیل ویژگی‌های محیطی چون نور، رنگ، صدا و حضور افراد، هنگام رفت‌وآمد در یک فضای شهری احساس ترس و ناامنی کنند؛ حال آنکه میزان وقوع جرم و حوادث در آنجا چندان چشمگیر نباشد (شاهچراغی، ۱۳۹۹؛ ص ۴۵۱). تضعیف جرم توسط طراحی شهری از نظریه‌پردازان مشهور می‌توان از آنجل که همواره بر اهمیت محیط کالبدی برای پیشگیری از جرم تأکید داشت نام برد. او معتقد بود که با مشخص کردن حدود مالکیت کاهش و یا افزایش دسترسی به محل و انجام اقداماتی در خصوص نظارت و مراقبت شهروندان و پلیس که از راه محیط کالبدی صورت می‌گیرد می‌توان در کاهش جرائم تأثیر مستقیم اعمال کرد (بنیاد امانی، ۱۳۷۷، ۴۴).

تعریف رویکرد CPTED

ایده اصلی رویکرد در این است که محیط فیزیکی نقشی مهم در وقوع جرم بازی می‌کند. این رویکرد عبارت است از: طراحی یا بازنگری در طراحی یک محیط به‌منظور کاهش جرم از راه‌های طبیعی، مکانیکی و دست‌ورعملی، چنانچه روشی چندجانبه برای کاهش جرم و در عین حال کاهش ترس از وقوع جرم است. بر اساس این نظریه طراحان و برنامه‌ریزان شهری با آگاهی و تجربه‌ای که در اختیار دارند با توجه به ظرفیت ساخت‌وساز محیط برای کاهش ترس از جرایم و کاهش پتانسیل‌های تخلف (در محیط) اقدام به طراحی و برنامه‌ریزی شهری می‌کنند (کوزن، ۱۳۸۱؛ ص ۱۲۹). این رویکرد طراحی فیزیکی را با نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روانی ساکنان مطلوب آن فضا در هم آمیخته و محیطی را خلق می‌کند که در آن رفتار مطلوب مورد تشویق قرار گیرد و رفتارها و ساکنان نامطلوب دلسرد شوند. براین اساس رویکرد حاضر را می‌توان طراحی مناسب و به‌کارگیری بهینه محیط مصنوع در کاهش جرایم شهری دانست که در بهبود کیفیت زندگی و افزایش رضایتمندی شهروندی تأثیر بسزایی دارد (مولایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ص ۴۰).

شاخص‌های کالبدی تحلیل امنیت در محیط‌های شهری

برخی از فضاهای شهری دارای خصوصیتی هستند که زمینه ترس بیشتری فراهم می‌کنند؛ ویژگی‌هایی مانند عدم نور کافی در خیابان‌ها، خوابیدن بی‌سرپناهان و معتادان کنار خیابان، عدم وجود پیاده‌روها و اتوبان‌ها. بر اساس نظریه نیومن فضاهایی که امکان دیده شدن در آن‌ها بیشتر باشد پتانسیل کمتری برای وقوع جرم دارند. بنا بر نظریه پنجره شکسته محله‌هایی که در آن نشانه‌هایی از بی‌توجهی مانند انباشت زباله، نمای نامناسب ساختمان‌ها و پنجره‌های شکسته وجود دارد، امکان دسترسی مجرم مهیا است. صالحی (۱۳۸۷) عوامل مؤثر بر جرایم و در نتیجه عدم احساس امنیت را به چند دسته تقسیم می‌کند:

- اندازه شهر
- نرخ رشد شهر
- کیفیت و ساختار فضایی محلات (نقش محلات شهری)
- توزیع ناعادلانه خدمات و عامل محرومیت و عدم بهره‌مندی از امکانات عمومی
- وجود مسکن ناسالم
- الگوی کاربری زمین و کمیت و کیفیت فعالیت‌ها (صالحی، ۱۳۸۷؛ ص ۵۷).

فضای شهری و روابط جاری در آن با یکدیگر ارتباط متقابل دارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. انسان از طریق روابط اجتماعی - فرهنگی بر فضا، فرم و عملکرد تأثیر می‌گذارد و ساماندهی فضا به‌نوبه‌ی خود بر تغییر شکل این روابط هم اثرگذار هستند. بنابراین طراحی

فضاهای شهری بر زندگی اجتماعی تأثیر دارد و باید از نظر جسمی و روانی برای شهروندان مفید باشد. یک شهر خوانا و ناخوانا از طریق ارتباطی که با شهروندان خود از طریق تأثیر عنصر کالبدی ایجاد می‌کند، ارزیابی می‌شود. وقتی فضایی خوانا است به احساس راحتی و امنیت منجر می‌شود و برعکس هنگامی که علائم راهنما وجود ندارد و فضا گیج‌کننده است، احساس امنیت از بین می‌رود (مولایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ص ۴۰).

عوامل ارتقا امنیت فیزیکی و روانی:

- **کیفیت شبکه معابر:** کیفیت شبکه معابر و پوشش آن برای شخص پیاده و سواره یکی از عواملی که موجب ارتقا امنیت فیزیکی و روانی فضا است. پیاده‌روها علاوه بر نقش ارتباطی و دسترسی، مکانی امن و راحت برای تماس اجتماعی، گردش و تماشا و ... را فراهم می‌آورد. پیاده راه‌ها، محل حضور همه شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی است. این فضاها در مقیاس همه شهر عمل کرده و پذیرای گروه‌های مختلفی از شهروندان می‌باشد (مولایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ص ۴۵).
- **میلان شهری:** میلان متناسب شهری یکی از عوامل افزایش حضور افراد پیاده در شهر و در نتیجه ارتباط بیشتر مردم در محیط خود، جامعه و ایجاد سلامت روانی و آرامش شهروندان است و شامل تجهیزاتی مانند تیرهای چراغ برق، نیمکت‌ها، باغچه‌ها، کف‌پوش‌ها، آبخوری‌ها، سطل زباله‌ها و وسایل تفریحی پارک‌ها و ... هستند و هر یک دارای کارکردی خاص می‌باشند و آنچه حائز اهمیت است مکان‌یابی درست این تجهیزات است (مولایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ص ۴۵).
- **وجود روشنایی:** مهم‌ترین ویژگی شرایط آلودگی رفتاری و جرم‌خیزی، در زمان شب، تاریکی، کم نوری و توزیع نامناسب سیستم روشنایی است. این نوع فضاها که دلایلی غیر از دلایل کالبدی، آن‌ها را به فضاهایی بدون دفاع بدل ساخته، با تأمین روشنایی و حل کردن مسئله نورشان، قابلیت تبدیل شدن به فضاهایی بدون مسئله و با دفاع را خواهند داشت و بدین‌وسیله می‌توان از آسیب‌پذیر بودن آن‌ها جلوگیری کرد (پوردانچی، ۱۳۷۳).
- **پوشش گیاهی:** گیاهان عامل طراوت و شادابی محیط هستند و به دلیل زنده‌بودن، تنوع شکل و رنگ، امکان تغییر و تحول مستمر در طی مکان و زمان، جوهر، زیبایی و پویایی، دارای نقش ویژه‌ای است. حفظ مطلوبیت و زیبایی‌های طبیعی و نوع پوشش گیاهی فضاهای عمومی شهری می‌تواند به میزان امنیت فضاها مؤثر باشد (مولایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ ص ۴۶).
- **فشرده‌گی بافت:** قسمت‌هایی از شهر با بافت‌های فشرده و انبوهی از کاربری‌های مسکونی، تجاری، فرهنگی و ... همچنین با انبوهی از جمعیت با رفتارها و فرهنگ مختلف زمینه مناسب برای ارتکاب به جرم و ناهنجاری اجتماعی است. امروزه تناسب بین فرم و کالبد در شهر برای ایجاد امنیت فضای عمومی حائز اهمیت است.
- **بسته و باز بودن محیط:** انسان با تسلط بر محیط، احساس آسایش و آرامش می‌کند اما امروزه در مقیاس‌های بزرگ نه تنها این تسلط وجود ندارد بلکه نوعی بریدگی و جدایی بین فضاها، تجسم و ذهنیت انسان نیز به وجود آمده است و در نتیجه حس تعلق به فضا و مکان را از بین برده است. محصور بودن یک فضا با توجه به نسبت پهنا به بلندای آن تعریف می‌شود. کاهش یا افزایش این مقدار، حس بسته بودن یا گشودگی را در یک فضا پدید می‌آورد (بیگدلی، ۱۳۸۱). هرچقدر ورود به محیط بیشتر باشد به همان میزان از امنیت آن کاسته می‌شود.

بررسی و تحلیل شاخص‌های کالبدی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی در محله نارمک

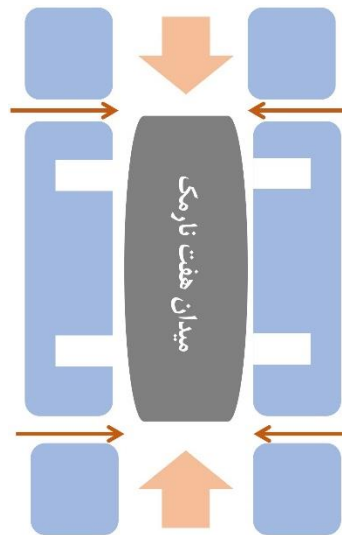
مؤلفه اندازه‌ی فضا و فرم فضا

اندازه فضا:

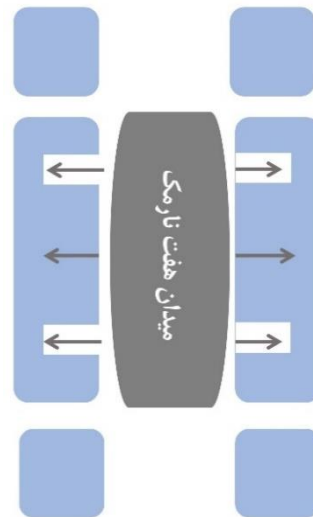
بر اساس بررسی‌های انجام‌شده در میدین محله نارمک، حدودمزر فضا قابل درک است به‌نحوی که بیننده در برخورد با آن کاملاً حدودمزر فضا را درک کرده و مسیرهای فرعی و پرت مشاهده نمی‌کند. ازدحام ذر این فضا به‌گونه‌ای است که استفاده‌کننده نه تنها احساس ترس و خالی بودن فضا را ندارد بلکه رعایت حریم شخصی و فتایت‌های مستمر را احساس می‌کند. (تصویر ۲)

فرم فضا:

بدنه: در بدنه میدان‌های نارمک، اثری از کنج‌های پرت نیست و بین‌بست‌های کوتاه و خوانا موجب شده تا بدنه این فضاها دارای قابلیت نمایشی مناسبی باشند

تصویر ۲ مسیرهای مناسب در میدان هفت نارمک

تصویر ۳ نمای مناسب بدنه میدان هفت نارمک

کف: در کف میداین نارمک هیچ‌گونه اختلاف سطح بارزی وجود نداشته و فرم کالبدی کف در این فضاها امکان مشاهده کامل فضا را از خیابان‌ها و معابر عمومی جانبی به وجود آورده است.

الگوی متعارف میداین محله نارمک و مقیاس انسانی آن‌ها برای استفاده‌کننده‌ها احساس امنیت و آرامش را به وجود می‌آورد. همچنین بدنه رو به میدان، قابلیت نمایشی فرم فضا و تراکم جمعیت، سبب وضوح فضا که همان مقوله چشمان خیابان جکوبز است، می‌شوند.

مؤلفه آسایش بصری و محیطی

معيار آسایش بصری:

بدنه: هماهنگی نسبی میان بدنه‌ها (نوع و رنگ مصالح، تعداد طبقات و...) موجب شده تا بیننده فضا را واجد تناسبات بصری مطلوب و فاقد آلودگی دیداری ارزیابی کند.

مبلمان شهری: در میدان‌های نارمک آلودگی نمادی که باعث اختلال در مسیریابی می‌شود وجود ندارد و مسیریابی به راحتی صورت می‌گیرد. ابتدا و انتهای این میادین با تابلوهایی نام‌گذاری شده است. مسیرهای ورودی و خروجی به هر میدان به گونه‌ای است که با ورود به محوطه میدان، تابلو کاملاً مشخص است. اغلب مسیرهای فرعی جز ورودی‌های اصلی دسترسی دیگری ندارند و دورتادور

عکس ۱ مبلمان شهری میادین محله نارمک

میدان‌ها توسط بن‌بست احاطه شده است. از جهت دیگر هم‌نام بودن این مسیرها با شماره‌ی میدان‌ها، سبب خوانایی بیشتری شده است. در این میادین اغتشاشات بصری دیده نمی‌شود و میان‌نماها هماهنگی نیز وجود دارد. همچنین نورپردازی مناسب در شب، پتانسیل مثبتی از نظر معیار آسایش بصری به وجود آورده است.

معيار آسایش محیطی

بدنه: وجود آلودگی محیطی در بدنه فضاهای جمعی عاملی برای بزهکاری می‌باشد. در محله نارمک بدنه‌های غیرمتعارف، کثیف و دیوارنویسی وجود نداشته و بدنه‌ها عاری از هرگونه آلودگی محیطی می‌باشند.

کف: آلودگی‌های محیطی در کف مانند مواد زائد جامد، فاضلاب و دیوارنویسی در فضاهای محله نارمک به چشم نمی‌خورد. بر اساس اصل تعمیر و نگهداری نظریه‌ی CPTED تعمیر و نگهداری مناسب فضاها نشان‌دهنده نظارت مردم در این فضاها می‌باشد. در جمع‌بندی از بررسی معیار آسایش محیطی در فضاهای منتخب در نارمک می‌توان ادعا کرد که این فضاها واجد آسایش محیطی هستند. همین از دلایلی است که موجب شده استفاده‌کننده‌ها احساس امنیت مناسبی به هنگام استفاده از این فضاها داشته باشند.

جدول ۳ شاخص‌های کالبدی مؤثر بر احساس امنیت میادین نارمک

مؤلفه	معيار	توضیحات
-------	-------	---------

در میادین محله نارمک، حدومرز فضا قابل درک است.		اندازه فضا
در بدنه میدان‌های نارمک، اثری از کنج‌های پرت نیست.	بدنه	فرم فضا
در کف میادین نارمک هیچ‌گونه اختلاف سطح بارزی وجود نداشته است.	کف	
در میدان‌های نارمک آلودگی نمادی ابتدا و انتهای این میادین با تابلوهایی نام‌گذاری شده است با ورود به محوطه میدان، تابلو کاملاً مشخص است. نورپردازی مناسب در شب	مبلمان شهری	آسایش بصری
در محله نارمک بدنه‌های غیرمتعارف، کثیف و دیوارنویسی وجود نداشته است.	بدنه	آسایش محیطی
آلودگی‌های محیطی در کف مانند مواد زائد جامد، فاضلاب و دیوارنویسی در فضاهای محله نارمک به چشم نمی‌خورد.	کف	

نتیجه‌گیری

امنیت شهری به‌عنوان یکی از مسائل مهم در مباحث اصلاحات و ساماندهی شهری است. در بسیاری موارد نوع طراحی فضای کالبدی بر میزان احساس امنیت مؤثر است و ممکن است یک فضا را امن یا ناامن کند؛ به‌عبارتی دیگر فضاهای شهری با ویژگی‌هایشان به نحوی محرک بروز جرم می‌باشند. امنیت از بنیادی‌ترین ارکان حیات هر فرد و جامعه است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر به‌عنوان یکی از حقوق اجتماعی انسان و در ردیف آزادی است. به‌طور مشخص، امنیت در میادین اصلی یک شهر، سرزندگی و پویایی آن را به دنبال خواهد داشت و میدان را به فضایی موفق و شاخص تبدیل خواهد نمود. اما تنها تعداد اندکی از میادین شهری در سراسر جهان از امنیت ایدئال برخوردار هستند که نمود امنیت آن‌ها را می‌توان در حضور فعال مردم، خلق فرهنگ تعاون و تعامل، کاهش استرس و نگرانی، حضور گروه‌های مختلف سنی و جنسی و حیات شبانه آن مشاهده نمود. محورهای مسکونی (پهنه‌ی غالب نارمک می‌باشد) حول میادین نارمک شکل گرفته است و ۱۰۰ میدان نارمک، فرم اصلی و فضای غالب این محدوده را شکل می‌دهند. طبق تحقیقات انجام‌شده ساکنان محله‌ی نارمک از دسترسی و حمل‌ونقل بیشترین رضایت را داشته‌اند. همچنین بر اساس نتایج به‌دست‌آمده عامل فرهنگی، اجتماعی با زیرمعیارهای امنیت، حس تعلق، مشارکت اجتماعی، کیفیت نظافت معابر کمترین میزان رضایتمندی را دارند. اما با تحلیل‌های بدنه و کالبد میادین محله نارمک می‌توان به این نتیجه رسید که تنها میادین محلی این محله با نقشه اولیه خود مطابقت دارند و از امنیت نسبی به علت مناسب بودن شرایط کالبدی برخوردار هستند.

جدول ۴ نتیجه‌گیری

مؤلفه	معیار	شاخص	پیشنهادات
اندازه و فرم فضا	اندازه فضا	احساس ازدحام	استفاده مناسب مبلمان شهری جهت افزایش دعوت‌کنندگی فضا استفاده از فرم و مصالح مناسب مبلمان شهری برای افزایش دعوت‌کنندگی طراحی مناسب فضاهای عمومی مانند میادین جهت ارتقای تعامل اجتماعی
	مقیاس فضا		عدم طراحی فضاهای فرعی و پرت در فضاهای عمومی طراحی فضاهای ورودی و خروجی مناسب و قابل دید طراحی فضا سبب درک حدومرز آن برای مخاطب شود

عدم طراحی فضاهای پر و ماندن فضاهای خالی پرهیز از ایجاد اختلاف سطح افقی در فضاهای عمومی پرهیز از فرم U نامناسب در فضاهای عمومی افزایش قابلیت نمایانی فرم از طریق جانمایی مناسب مبلمان شهری پرهیز از طراحی پوشش گیاهی نامناسب که منجر به عدم رؤیت پذیری کامل فضا می‌شود	قابلیت نمایانی فرم	فرم فضا	
نشانه‌ها و علائم خوانا در فضاهای عمومی نمادها و علائم کافی و مناسب در ورودی‌ها و خروجی‌ها نشانه‌گذاری مسیرهای فضاهای عمومی	آلودگی نمادی	آسایش بصری	آسایش بصری و محیطی
هماهنگی در نوع و رنگ مصالح در بدنه‌های فضاهای عمومی هماهنگی تعداد طبقات و احجام ساختمانی در کالبد فضاهای جمعی فرم کالبدی خوانا در فضاهای عمومی خوانایی عملکرد اجزای کالبدی فضاهای جمعی	آلودگی دیداری		
کمیت و کیفیت مناسب روشنایی‌ها در فضاهای عمومی جانمایی مناسب روشنایی‌ها در فضاهای جمعی پرهیز از فضاهای تاریک و بدون نور	آلودگی نور		
کانال‌های فاضلاب و تأسیسات بهداشتی در فضاهای عمومی طراحی و جانمایی مناسب سطوح‌های زباله در فضاهای عمومی نظافت و نظارت بر تمیز ماندن فضاهای عمومی	آلودگی محیطی	آسایش محیطی	

منابع

- اکبری، رضا؛ پاک بنیان، سمانه (۱۳۹۱). "تأثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان - نمونه موردی: محله نارمک و شهرک اکباتان شهر تهران"، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ش ۲، ۵۳-۶۴.
- جعفری کریمی، اشکان؛ علی اکبری، اسماعیل؛ طالش، مصطفی (۱۴۰۰). "نقش عوامل کالبدی-فضایی در امنیت فضای شهری (مطالعه موردی: مناطق ۶ و ۱۲ کلان شهر تهران)"، نشریه مطالعات محیطی هفت حصار، ش ۳۷، ۸۳-۹۸.
- رفعیان، محسن؛ مویدی، محمد؛ سلمان، حسن (۱۳۹۳). "سنجش احساس امنیت شهروندان با استفاده از مولفه‌های منظر شهری (نمونه موردی: محله اوین)"، نشریه علوم جغرافیایی، ش ۳۳، ۲۱-۵۹.
- صحنه، بهمن؛ میرزاعلی، محمد؛ احمدی زاده، ندا (۱۳۹۷). "بررسی تأثیرات روانی کالبد و منظر شهری بر جرم‌خیزی نمونه موردی: شهر اسفراین"، نشریه جغرافیا و توسعه، ش ۵۱، ۱۲۱-۱۴۰.
- عظیمی، نورالدین؛ کرمی، نجمه؛ عطابخش، فاطمه (۱۳۹۶). "بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی بر احساس امنیت شهروندان در شهر رشت"، نشریه معماری و شهرسازی آرمانشهر، ش ۱۹، ۱۳۱-۱۴۲.
- مولائی هشتجین، نصرالله؛ عظیمی، نورالدین؛ مولائی هشتجین، مهسا (۱۳۹۴). "احساس امنیت بر مبنای شاخص‌های کالبدی در شهر رشت"، نشریه جغرافیا، ش ۴۷، ۳۵-۵۸.

- Boet ing, B. P. (۲۰۰۶). The Routi ne Acti vi ty Theory: A Mdel for Addressi ng Speci fi c Cri ne Issues. ProQuest Soci al Sci ence Journal s, ۷۵ (۶), ۱۲-۱۹.
- Hunt er, K, Park, J . N, Al i en, S. T., Chaul k, P., Frost, T., Wei r, B. W, & Sherman, S. G. (۲۰۱۸). Safe and unsafe spaces: non-fatal overdose, arrest, and receptive syringe

sharing among people who inject drugs in public and semi-public spaces in Baltimore City.

3. Wkerle and whitzman, (۱۹۹۵), Safe Cities (guidelines for planning, Design and Management), Van Nostrad Reinhold.